

Milanko Govedarica

NIČEOV MODEL INTERPRETACIJE FILOZOFKSKE TRADICIJE

APSTRAKT: U ovom članku razmatra se Ničeov odnos prema razumevanju filozofske prošlosti. Autor njegov model karakteriše kao perspektivistički i estetički. U ovom kontekstu, autor takođe ocenjuje Ničeovo razumevanje prirode filozofije i karakteriše ga kao nezadovoljavajuće.

KLJUČNE REČI: filozofska tradicija, interpretacija, perspektivizam, esteticizam.

Svako čitanje Ničeovog teksta, mora se suočiti sa fragmentarnom formom njegove misli. U skladu sa onim što je preferirao u spisateljskoj aktivnosti drugih autora, ovaj mislilac je i sam pisao »vlastitom krvlju«, koja sadrži logiku srca, ali i otežava sistematsko izvođenje filozofskih ideja. Ova okolnost prilično komplikuje nastojanje da se koherentno izloži bilo koji aspekt njegovog opsežnog filozofskog opusa, pa je svaki istraživač Ničeovog dela u (ne)prilici da sistematizuje fragmentarnu strukturu filozofiranja autora *Rođenja tragedije iz duha muzike*. Ta teškoća će pratiti i naš pokušaj.

Niče u svojim spisima nije sistematski razradio teoriju interpretacije filozofske tradicije, niti je artikulisao metodologiju istraživanja istorije filozofije. Međutim, u njegovom delu je prisutna svojevrsna perspektivistička i estetička interpretacija filozofskog nasleđa, čiji model predstavlja tumačenje filozofije u »tragičnom razdoblju Grka«. Sem toga, ovaj mislilac je pružio čitav niz načelnih razjašnjenja o valorizaciji istorije, u svom spisu *O koristi i šteti istorije za život*. Stoga će naša nastojanja u ovom radu biti usmerena na rekonstrukciju Ničeove metodološke pozicije, putem ekstrapolacije njegovih shvatanja o istorijskoj nauci na domen istorijsko-filozofske nauke, kao i na izvlačenje nekih opštijih konsekvenci iz Ničeovog modela interpretacije filozofije starih Grka. Pri tome, razmatranje ćemo bazirati prvenstveno na analizi spisa iz prve faze Ničeovog filozofiranja – *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka* i *O koristi i šteti istorije za život* – pošto su oni i najrelevantniji za obradu ove teme.

Zašto je ova tema važna? Sam Niče je potencirao jaz između sebe i filozofske tradicije, pa se utoliko čini značajnijim pitanje o načinu njegove interpretacije prošlosti filozofije. Svojim delom, on je snažno uticao na neka od najvažnijih traganja za novim filozofskim početkom u 20. veku, poput Hajdegerovog pokušaja destrukcije tradicionalne metafizike i Deridinog projekta dekonstrukcije logocentrizma. Sem toga, Ničeova afirmacija dioniskog principa – kao ključnog sadržaja ne samo najranijeg perioda filozofije starih Grka, već i kulture za koju je on pret-

postavljao da će proisteći iz tzv. prevrednovanja svih vrednosti – zauzima veoma značajno mesto i u kontekstu rasprave o moderni i postmoderni. Sve ovo, našoj temi pridaje širu relevanciju od pitanja o jednom striktno metodološkom stanovištu u filozofiji istorije filozofije.

Ono što sledi, raspoređeno je u četiri odeljka. U prvom se izlaže i razjašnjava pozicija perspektivizma, kao osnovni metodološki horizont Ničeovog mišljenja. Kroz sagledavanje implikacija ovog stanovišta po teoriju istorije filozofije, pokušava se odrediti Ničeovo specifično mesto u filozofskoj refleksiji o istoriji filozofije. U drugom odeljku se izlaže teza o tome da ovaj mislilac estetički interpretira filozofsku tradiciju i procenjuje se emancipatorski potencijal takvog pristupa, u kontekstu debate o (post)moderni. Treći odeljak je posvećen daljim razjašnjenjima Ničeovog interpretativnog postupka, dok se u rezimeu ocenjuju dometi Ničeove ideje o novoj filozofiji.

Perspektivizam kao metodološko-aksiološko stanovište

Fridrih Niče odbacuje tradicionalnu koncepciju istine kao *adaequatio rei et intellectus*. Govoreći o istini shvaćenoj kao tačnost, kao podudaranje iskaza sa činjeničkim stanjem, ovaj mislilac je karakteriše kao »nemoć volje za stvaranjem«. ¹ Smatrajući da se u tačnosti krije inercija duha, Niče će se od poštovanja saznanog konvergiranja spoljašnjem svetu mnogo važnijim učiniti poštovanje stvaralačke snage života. Nasuprot teoriji adekvacije, on smatra da saznanji iskazi ne opisuju objektivnu stvarnost, već da je konstruišu, u skladu sa nivoom volje za moć njihovih nosioca. Po ovom perspektivističkom shvatanju, ono što saznanji iskazi primarno opisuju su stanja životne moći saznavaoaca, dok su stanja stvari u spoljašnjem svetu njihov predmet samo indirektno i u izvedenom smislu. U skladu sa takvim prevrednovanjem istinosne vrednosti, saznanje je utoliko istinitije ukoliko više doprinosi porastu čovekove stvaralačke moći, što znači da se njegova vrednost može meriti samo perspektivistički, polazeći od interesa i intenziteta volje saznavaoaca. Pošto smatra da ne postoji od volje nezavisna objektivna realnost, koja bi mogla da igra ulogu spoljne referentne tačke i korektiva saznanja, Niče stoji na poziciji »optike života«, ² na perspektivističkom stanovištu, po kome je uvećanje životne moći osnova saznanje vrednosti.

Zastupnik perspektivizma je protivnik obrazovanja zbog samog obrazovanja i pristalica plodotvornog učenja, tj. učenja u interesu života. Evo kako on formuliše i rešava važan problem za našu temu – »treba li život da vlada saznanjem i naukom ili saznanje treba da vlada životom? Koja je od ove dve sile viša i presudna? Niko u to ne može sumnjati: život je viša, vladajuća sila, jer saznanje koje bi uništilo život ovim bi samo sebe uništilo«. ³ Ničeovo načelno razumevanje uloge saznanja dolazi do izražaja i u njegovom odnosu prema istorijskom znanju, koje je okarakterisano

1 F. Niče, *Volja za moć*, Prosveta, Beograd, 1972., str. 140.

2 F. Niče, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1985., str. 33.

3 F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, Grafos, Beograd, 1986., str. 81.

kao veoma podsticajno, ali i kao potencijalno veoma opasno, ukoliko usled suviška istorijskog obrazovanja dođe do nagrivanja plastične snage života. Naime, Niče razlikuje tri vrste istorijskog znanja – monumentalnu, antikvarnu i kritičku istoriju – karakterišući ih upravo po tome kakvo dejstvo ima svaka od njih na sam život. Monumentalnu istoriju odlikuje pamćenje velikih uzora iz prošlosti, što može da bude inspiracija za život i delatnost u sadašnjosti, ali i inhibicija. Za antikvarnu istoriju je karakteristično neselektivno čuvanje svih ostataka prošlosti, ne vodeći računa o aktualnim interesima života. Kritička istorija, pak, odlikuje se kritičkim razračunavanjem sa prošlošću, u cilju stvaranja prostora za život u sadašnjosti i budućnosti.⁴ U svakom slučaju, istorijsko znanje može i da koristi i da šteti životu, pa u zavisnosti od toga naš odnos prema istoriji treba da bude prožet pamćenjem i zaboravljanjem, smatra Niče.

U ovom kontekstu, nemački filozof ističe da je »poznavanje prošlosti u svim vremenima poželjno samo u službi budućnosti i sadašnjosti, a ne za slabljenje sadašnjosti, ne za iskorenjivanje jedne životno sposobne budućnosti«. ⁵ Shodno svom perspektivističkom stanovištu, on vrednost istorijskog saznanja meri kriterijumom konstruktivnosti, koji podrazumeva određivanje stepena plodotvornog uticaja datog znanja na zadovoljavanje sadašnjih životnih potreba. Po njegovom shvatanju, naučno-istorijski nagon treba da bude udružen sa gradilačkim nagonom, kako bi istorijsko znanje bilo u funkciji stvaralačke moći života. Smatrajući da svako istraživanje prošlosti treba da bude vođeno aktualnim interesima povećavanja vitalnosti, Niče naglašava da »samo onaj koji izgrađuje budućnost ima prava da sudi prošlost«. ⁶ Ovakva kriteriologija istorijskog saznanja predstavlja osnovu za genealoška prevrednovanja tradicije, poput onih koja je slavni mislilac preduzeo u svojim spisima *Rođenje tragedije* i *Genealogija morala*. Pri tome, shvatanje da su životni interesi osnova istorije i istorijskog saznanja, Ničeovu misao čini sličnom nekim Marksovim gledištima. Po svom dominantno aksiološkom pristupu istoriji, Niče se razlikuje od Hegelove ontološke koncepcije istorijskog razvoja, dok sa istim filozofom deli shvatanje o tome da rezultat istorijskog razvoja treba da predstavlja početnu tačku njegovog istraživanja.

Ono što važi za istorijsko saznanje uopšte, *mutatis mutandis* važi i za istorijsko-filozofsko saznanje. U tom smislu, perspektivistički imperativ udruživanja istorijskog i gradilačkog nagona povlači sa sobom to da proučavanje filozofske tradicije treba istovremeno da bude i stvaranje nove filozofije. Niče je pobornik stvaralačke interpretacije prošlosti (filozofije), pa je u njegovom delu sadržan model kreativne hermeneutike. Saglasno njegovoj poziciji, nije moguća neutralna, odnosno, do kraja verna interpretacija nečije filozofije, zato što u pravom razumevanju biva demaskirana tzv. objektivnost, usled čega istorijsko-filozofsko istraživanje nužno nosi pečat stvaralačke slobode. Proučavanje istorije filozofije treba da bude vođeno životnim interesima samog istraživača. Međutim, životni interesi su i ključ za uživljavanje u izvornu misao drugih filozofa. Neka filozofija

4 Uporedi: F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, str. 16.

5 Ibid., str. 27.

6 Ibid., str. 49.

se može razumeti samo u perspektivi interesa, smera htenja i intenziteta volje sopstvenog tvorca, što znači da istorijsko-filozofski istraživač mora da ponire u životni kontekst filozofa, da bi razumeo njegovo delo. Drugim rečima, svaka filozofija je izraz »volje za moć« datog filozofa, pa može biti protumačena samo u kontekstu njegovih potreba i interesa.⁷

Ničeovo stanovište je suprotno Hegelovoj ideji o samorazvoju filozofije, u tom smislu što je Ničeov prethodnik smatrao da je istorija filozofije autonoman proces, dok on razvoj filozofije izvodi iz interesa filozofskih stvaralaca, a ne iz nje same. U ovom pogledu, Niče je blizak Marksu i Diltaju, pošto sva trojica koren filozofije traže u čovekovom životu. Međutim, dok Marks i Diltaj filozofiju izvode iz čovekovog socijalnog bića, Niče izvor filozofskog dela traži u ličnosti filozofa. Suprotno Hartmanovoj koncepciji o istoriji filozofije kao istoriji problema, autor *Rođenja tragedije* je pristalica tzv. istorije mislilaca. Hartman je, naime, smatrao da »filozofija sama kao takva ne sadrži ništa u filozofirajućoj ličnosti, već jedino u filozofemima ili problemima«,⁸ dok je Niče mišljenja da je ono najvažnije u filozofskim tvorevinama iz minulih vremena upravo »lični element«, jer je to »ono što je večno neopovrgljivo«. ⁹ Što se tiče odnosa prema opštem toku istorije filozofije, može se napraviti analogija između Ničeovog gledišta i Hajdegerove ocene o regresivnom razvoju filozofije, posle pojave Sokratovog intelektualizma i prevazilaženja predsokratovskog načina mišljenja. S druge strane, on je u izvesnim aspektima blizak i Jaspersovom shvatanju o večnoj filozofiji, po kome je »besmisleno da se filozofi raspoređuju kao koraci na jednom putu, kao stupnjevi koji prethode nečemu što kasnije sledi«. ¹⁰ Međutim, ne treba smetnuti s uma da su ove analogije krajnje uslovne, ako se ima u vidu neobičnost Ničeove filozofske pojave.

Estetički model

Da bi se izbegli nesporazumi, potrebno je praviti razliku između estetskog i estetičkog. Impresionističko tumačenje predstavlja model estetske interpretacije neke duhovne tvorevine. Estetski interpretirati neko delo – bilo da je umetničko, religiozno ili filozofsko – znači povoditi se za svojim neposrednim impresijama, stupnjem oduševljenja i svim onim što se podrazumeva pod estetskim doživljajem. S druge strane, pojam estetičkog je obuhvatniji pojam od estetskog. Kriterijum estetičke procene nije samo estetski doživljaj, već i izvesne racionalne norme. Otuda estetička interpretacija predstavlja metodički osigurano tumačenje nekog

7 Zanimljivo tumačenje Ničeovog pojma volje za moć može se pronaći u delu francuskog mislioca Žorža Bataja. Po njegovom shvatanju, suština ničeovske volje za moć tiče se težnje ka trošenju, a ne težnje ka vladanju. Drugim rečima, smisao volje za moć je sadržan u igri kao beskorisnom trošku, a ne u svrsishodnom osiguravanju čovekove dominacije, smatra francuski autor. Pošto beskorisno trošenje izmiče sferi potreba i interesa u užem smislu, filozofija – kao izraz volje za moć – se ne može izvoditi iz racionalnih interesa filozofa, sledi iz ovog tumačenja. Vidi: Ž. Bataj, *O Ničeju*, KZNS, Novi Sad, 1988., str. 155.

8 N. Hartman, »O metodi istorije filozofije«, *Gledišta*, Beograd, 6/1980., str. 103.

9 F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1985., str. 8.

10 K. Jaspers, *Filozofija egzistencije/Uvod u filozofiju*, Prosveta, Beograd, 1967., str. 243.

duhovnog ostvarenja. U Ničeovom slučaju, metodički princip je perspektivizam, pa u kontekstu njegove koncepcije estetički model označava stvaralačku interpretaciju.

Za estetski pristup filozofskoj baštini karakteristična je fascinacija originalnošću filozofskih stvaralaca i potenciranje njihove neponovljivosti. Niče je, doduše, naglašavao značaj ličnosti filozofa, kao ono što je neopovrgljivo u filozofskoj tradiciji, ali je smatrao da se vrednost nekog filozofa ne ogleda u njegovoj originalnosti, već u veštini plodotvornog učenja. Po njegovom shvatanju, pred-sokratici su pronalazači u filozofiji, iako su imali svoje preteče među Indijcima, Egipćanima, Jevrejima i Kinezima, upravo zahvaljujući tome što su posedovali ovu veštinu.¹¹ Opštije rečeno, filozofska inventivnost se ne sastoji u originalnosti, u pionirskom radu i odsustvu prethodnika, već u stvaralačkom učenju.

Osnovno sredstvo Ničeove estetičke interpretacije filozofske tradicije jeste metafora. Ovaj mislilac odbacuje logiku identiteta, zasnovanu na pojmovnom mišljenju, smatrajući da iz »mumija pojmova« nije proizašlo »ništa stvarno živo«.¹² Pojmovni jezik je inertan i doslovan, pa samo prenosni smisao metafore može oživeti prošlost filozofije. Stvaralačka snaga metafore leži u njenoj sposobnosti da poveže duh i telo, »mali« i »veliki um« čovekov. Za trenutke kada »duh želi govoriti u prisposobama i slikama«, Niče kaže – »uzvišeno je tada vaše tijelo i uskrslo; ono svojim ushićenjem toliko očarava duh da on postaje stvaraočem i ocjenjivačem, i ljubavnikom, i dobrotvorom sviju stvari«.¹³ Upravo po toj »pokrenutosti telesnog života«,¹⁴ jezik metafore je superioran u odnosu na pojmovni jezik.

Niče je predsokratike smatrao najvećim dometom u istoriji filozofije, zato što se u njihovoj misli prepliću pojam, mit i metafora. Baveći se njihovom mišlju, on je želeo da povрати jedinstvo »malog« i »velikog« uma, koje je izgubljeno proterivanjem metafore iz filozofskog mišljenja, počev od Sokrata naovamo. Ovim proterivanjem nastupila je famozna razdvojenost duha i tela, a logicizirana filozofija postala je metafizička, u lošem smislu te reči. Saglasno svom perspektivističkom stanovištu, Niče su aktualne potrebe života podstakle da se vraća misli starih Grka. On u misli predsokratika traži izgubljeni sklad evropskog čoveka, smatrajući da su Grci »kao odista zdravi ljudi, jednom za svagda opravdali samu filozofiju, na taj način što su filozofirali, i to mnogo više nego svi ostali narodi«.¹⁵ Pri tome, zdravlje grčkog duha podrazumevalo je neposrednost doživljaja i odsustvo neiskrenosti prema sebi samom, pa B. Vilijams konstatuje: »misao kojom je Niče bio impresioniran je ta da su nedostajanjem određenih vrsta refleksije i samosvesti, Grci –

11 Vidi: F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 12.

12 F. Niče, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1985., str. 22.

13 F. Niče, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb, 1980., str. 68.

14 M. Đurić, *Niče i metafizika*, Prosveta, Beograd, 1984., str. 313. Međutim, kada se govori o superiornosti metafore, ne treba gubiti iz vida Ničeovo ukazivanje na kontinuitet između metaforičnosti i pojmovnosti – prema njegovim rečima, »stopalo filozofskog mišljenja diže jedna strana, nelogična moć – mašta... Moć mašte je naročito velika u munjevitom hvatanju i osvetljavanju sličnosti; posle toga mišljenje donosi svoja merila i svoje šablone i pokušava da sličnosti zameni jednakostima, a ono što je videno jedno kraj drugog – kauzalnostima« (Filozofija u tragičnom razdoblju Grka, str. 20.)

15 F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 10.

koje je on voleo da upoređuje sa decom – bili takođe lišeni i sposobnosti za neke oblike samoobmane«. ¹⁶

Svaka metaforična interpretacija nekog filozofema predstavlja stvaralački pomak u odnosu na interpretirano delo, budući da razotkriva prenosni, a ne doslovni smisao. Ono metaforično se po svojoj prirodi mora tumačiti slobodnije, te Niče »sa-stvaralački« interpretira metaforičnu misao predsokratika – tumačeći njihovo delo, on istovremeno stvara svoju filozofiju. Tako, naprimer, u svojoj interpretaciji Heraklitovog fragmenta o igri, nemački mislilac artikuliše vlastitu koncepciju igre. ¹⁷ Niče je visoko cenio misao predsokratika upravo zato što ona omogućuje stvaralačku nadogradnju, za razliku od kasnije metafizičke filozofije. U tom smislu, njegova interpretacija evropske metafizike se razlikuje od interpretacije predsokratika. Želeći da razgradi metafizičku misao, on u svoju interpretaciju logicizirane filozofije uključuje ironiju i humor, budući da se »ne ubija gnevom nego smehom«. ¹⁸ Stoga se u Ničeovom estetičkom tumačenju filozofske tradicije mogu razlikovati metaforično-konstruktivna interpretacija predsokratika i humoristično-destruktivna interpretacija potonje metafizike.

J. Habermas ukazuje da Ničeova artikulacija dioniskog »raskidanja principa individuacije« postaje uzor za put »kojim se bježi iz moderne«, ¹⁹ što znači da Niče predstavlja preteču postmodernog načina mišljenja. U svom razračunavanju sa represivnom racionalnošću moderne, Niče je afirmisao stvaralačku moć prirode i umetnosti, a filozofiju ponovo udružio sa mitom, proglašivši Dionisa uzorom filozofa. Pri tome, njegova afirmacija estetičkog se može shvatiti kao težnja za prevazilaženjem insuficijentnosti znanja. Naime, u prosvetiteljskom programu moderne svi neuspesi znanja se žele kompenzirati novim saznanjima, dok Niče uočava neophodnost dioniskog obeznanjivanja u interesu stvaralaštva. Znanje može i da škodi, pa njegovo uvećavanje može biti kontraproduktivno po ljudsku emancipaciju. Stvaralačka moć prirode, njena sposobnost da »vida rane«, više je sadržana u neznanju, nego u znanju, pa su potrebne epizode samozaborava da bi se uopšte moglo stvarati. U tom smislu, Ničeov estetički model predstavlja zaborav metafizičke tradicije, te je paradigmatičan za ideju postmodernizma.

Međutim, treba naglasiti da Niče ne negira značaj znanja, već zahteva njegovo povezivanje sa »plastičnom snagom života«, što rezultira produktivnim karakterom učenja. Nemački mislilac se ne zalaže za neuko stvaralaštvo, tj. takvo stvaralaštvo koje ne bi poznavalo tradiciju, već je svestan da istorijska nauka predstavlja »imperativ duha 'novoga vremena', ako u njemu zaista ima nečeg novog, moćnog, nečeg što obećava život i izvornog.« ²⁰ Ostaje, ipak, nejasno na koji se način zbiva prevezivanje istorijske nauke i dioniskog, stvaralačkog obeznanjivanja. Stoga

16 B. Williams, *Shame and Necessity*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles - London, 1995., pp. 9-10.

17 Vidi: F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 38.

18 F. Niče, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 37.

19 J. Habermas, *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb, 1988., str. 93.

20 F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, str. 59.

Habermas s pravom upozorava da Ničeova misao, odbacujući metafiziku i prosvetiteljsku racionalnost, zapada u »aporije samoodnoseće kritike uma.«²¹

Interpretacija, interpretator i interpretirano

Svojim perspektivističkim idejama, Niče objašnjava da ne postoje nezavisne činjenice, odnosno, nezavisna objektivna stvarnost, već da je sve plod interpretativne moći čoveka. »Protiv pozitivizma, koji zastaje »kod fenomena i tvrdi da »postoje samo činjenice«, on kaže – »ne, baš činjenice ne postoje, nego samo tumačenja činjenica.«²² To znači da interpretandum interpretacije nije tzv. objektivna realnost, već čovekova volja za moć – u svakoj interpretaciji interpretiramo sami sebe, svoju sopstvenu delatnu moć. Po Ničeovim rečima, »subjektu je potpuno nemoguće da vidi i sazna nešto što je izvan njega samog«,²³ iz čega sledi to da čovek može razumeti samo ono što je sam stvorio. Stoga, interpretacija po svojoj suštini predstavlja kreaciju, uvećavanje stvaralačke moći života.

Tumačenje je smislotvorna delatnost, što znači da je njen plod novi smisao. Interpretacija nikad nije samo utvrđivanje postojećeg, već uvek i produkcija novog. Svaki interpretativni postupak predstavlja stvaralački pomak, pridavanje postojećem novog smisla. Vrednost neke interpretacije se upravo i meri tim pomakom, kao svojevrsnim »krivotvorenjem činjenica«, odnosno preosmišljavanjem interpretiranog materijala. U ovom smislu, i Ničeova interpretacija predsokratika ima kreativan karakter, pošto se odlikuje stvaralačkim dopisivanjem njihovih fragmenata.

Već je rečeno da referentnu tačku Ničeovog tumačenja »filozofije u tragičnom razdoblju Grka« predstavljaju prvenstveno ličnosti predsokratika, a tek sekundarno problemi kojima su se oni bavili. Govoreći o prolaznosti filozofskog sistema, Niče kaže: »ti sistemi ipak u sebi sadrže jednu tačku koja je neopovrgljiva, nekakvo lično raspoloženje i boju; sve to se može iskoristiti kako bi se dobila filozofova slika, baš kao što se na osnovu rastinja na nekom mestu mogu doneti zaključci o zemljištu.«²⁴ Ističući u prvi plan ličnost filozofa, nemački mislilac istovremeno ukazuje na predominantni značaj doživljaja (»lično raspoloženje«) u razumevanju drevnih filozofa. Drugim rečima, doživljaj je onaj medijum u kome se može oživeti filozofija drevne prošlosti, pri čemu se misli podjednako na doživljaj interpretatora, kao i na doživljaj interpretiranog filozofa.

Da ne bi bilo zabune, treba reći da je Niče strano puko uosećavanje (nem. *Einfühlung*) u prošlost filozofije, odnosno, u dušu interpretiranih filozofa. Umesto empatije on se zalaže za homeopatiju, za saznanje istog istim, što znači da interpretator mora biti na nivou stvaralačke moći interpretiranog filozofa. Naime, prema njegovim rečima, »samo iz najviše snage sadašnjosti smete tumačiti prošlost: samo u najvećoj napetosti vaših najplemenitijih svojstava pogodićete šta je u prošlosti

21 J. Habermas, *Filozofski diskurs moderne*, str. 96.

22 F. Niče, *Volja za moć*, str. 420.

23 F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 56.

24 *Ibid.*, str. 7.

vredno znanja i očuvanja i šta je veliko. Isto istim«.²⁵ Princip homeopatije zahteva kreativnu hermeneutiku – »razgovor« interpretatora i interpretiranog mora biti ravnopravan, te bi samo veliki filozofi smeli da pišu istoriju filozofije. Utoliko samo stvaralački doživljaj predstavlja put za razumevanje filozofske tradicije.

Celokupna čovekova sazajna delatnost ima interpretativan karakter, budući da izvan tumačenja ne postoji nikakva stvarnost. Prema Ničeovom shvatanju svi sazajni iskazi interpretiraju aktualno stanje čovekove volje. U tom kontekstu, specifičnost istorijsko-filozofskog sazajanja je u tome što ono predstavlja interpretaciju interpretacije, ukrštanje volje za moć interpretatora i filozofa koji se interpretira. Primarna je, dakako, volja interpretatora, te svako istorijsko-filozofsko istraživanje podrazumeva određenu poziciju istraživača – koja je izraz njegovih životnih interesa – sa koje on istražuje filozofsku tradiciju. Utoliko se ne može očekivati neutralnost od istoričara filozofije. Međutim, tim pre je – u interesu obezbeđivanja kvalitetne istorijsko-filozofske interpretacije – potrebno ispuniti princip homeopatije, jer tumačenje filozofske tradicije je »najverodostojnije« (u smislu oživljavanja stvaralačkog duha) kada ga preduzima stvaralački plodan filozof sadašnjice.

Ničeov interpretativni model po mnogo čemu je srodan Diltajevoj hermeneutičkoj metodi. Kao Niče, i ovaj mislilac smatra da »duh razume samo ono što je sam stvorio«,²⁶ kao i to da je fundament istorijske nauke u tome što je čovek graditelj istorije. Po Diltajevom shvatanju, duhovne tvorevine prošlosti se mogu razumeti samo ponovnim doživljavanjem, koje se zasniva na transpoziciji doživljajnih sadržaja interpretatora u interpretirano delo. U ovom smislu, »razumevanje znači pronalaženje svoga Ja u nekom Ti«,²⁷ što predstavlja osnovu oživljavanja tradicije. Međutim, evidentno je to da je u Ničeovom interpretativnom modelu stvaralački moment naglašeniji nego u Diltajevoj koncepciji hermeneutike, što ga čini sličnim Gadameru. Sem toga, sam Diltaj se distancirao od Ničea, smatrajući da izvor filozofskog dela nije ličnost filozofa, već delatno međuzavisje, odnosno socijalni subjekt.²⁸

Ničeov uticaj je posebno velik u francuskom poststrukturalizmu. Mišel Fuko ističe da je u Ničeovoj misli naglašena »primarnost interpretacije u odnosu spram znakova«, što smatra onim »najodlučnijim u modernoj hermenautici«.²⁹ Francuski mislilac ukazuje da načelo interpretacije nije znak nego sam interpretator, u čemu se sastoji »zakleto neprijateljstvo« između hermeneutike i semiologije. Primarnost interpretatora implicira beskraj interpretacija – interpretacija stalno zahteva

25 F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, str. 48.

26 V. Diltaj, *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, BIGZ, Beograd, 1980., str. 212.

27 Ibid., str. 253.

28 Diltaj je Ničeu prebacivao shvatanje da je čovekova samospoznaja moguća mimo istorije, na neposredan način. Međutim, I. Urbančić s pravom čini upitnim to »da li je Diltaj zaista u bilo čemu suštinski prevazišao Ničeov horizont promišljanja istorije«. (I. Urbančić, *Temelji metode moći*, Velika edicija ideja, Beograd, 1976., str. 86.

29 M. Fuko, »Niče, Frojd, Marks«, *Filozofsko čitanje Frojda*, IICSSOS, Beograd, 1988., str. 395.

samointerpretaciju – u čemu Fuko vidi mitsko područje »ludila i čistog jezika.«³⁰ Na taj način, ludilo interpretacije se vezuje za Ničeovo ime, u čemu se sagledava njegova veličina, budući da ovo ludilo dovodi do oslobađanja jezika od logike. Upravo je ta fascinacija »čistim jezikom« ono što karakteriše poststrukturalističku recepciju Ničea.

Iskustvo ludila je doista i faktički sledilo Ničev interpretativni model – poznato je kako je Niče završio. Saglasno Ničevom sopstvenom referiranju na ličnost filozofa, ova okolnost nije beznačajna. Međutim, Ničeovo delo se, ipak, ne može sagledavati kroz prizmu njegove lične tragedije, što je važan argument za neslaganje sa nekim aspektima njegove koncepcije interpretacije filozofskih učenja.

Rezime

Filozofija je neodvojiva od svoje istorije, a istorijsko-filozofska istraživanja su nezamisliva bez prethodnog pojma filozofije. Međutim, prethodni pojam filozofije jeste rezultat njenog istorijskog razvoja, pa svaka istorijska-filozofska interpretacija predstavlja hermeneutički krug, u kome kraj označava početak. U ovom smislu, i Ničeva genealoška ispitivanja se odlikuju obrnutim smerom u odnosu na red vremena, odnosno, genetičku sukcesiju. To znači da je u genealoškom postupku potomstvo ključ za razumevanje predaštva – aktualni interesi života su osnova za valorizaciju tradicije. Drugim rečima, interpretator je načelo interpretiranja prošlosti.

Počev od Ničea, filozofija se više ne shvata kao najviši oblik saznanja objektivne realnosti, već kao aktivnost samorazumevanja čoveka. Kritikujući filozofiju kao metafiziku, nemački mislilac se zalaže za filozofiju kao samospoznaju života. Suprotno metafizičkom begu u onostranost, Niče nas zaklinje na vernost zemlji, na tumačenje života iz njega samog. Po njegovom razumevanju, filozofija treba da bude moćna poluga života – otuda Dionis kao uzor filozofa – a ne nauka o metafizičkim »izmišljotinama«, poput supstancije, esencije, itd. Naime, ovoj disciplini nemački filozof namenjuje ulogu lekarstva kulture, staranja o očuvanju i uzdizanju vitalnosti, nasuprot njenoj metafizičkoj varijanti koja je jedan od sukrivaca dekadencije životnih nagona.

Kao samorazumevanje čoveka, filozofija je u bitnom smislu stvaralačka delatnost, budući da čovek može razumeti samo ono što je sam stvorio. Ničeva nova koncepcija filozofije se razlikuje od njenog tradicionalnog, aristotelovskog određenja kao nauke o istini. U Ničeovoj misli filozofija je bliža umetnosti nego nauci. Ukoliko je u tradiciji istaknuto da filozofija kao nauka mora biti nauka o opštem – pošto je, po Aristotelu, nauka o pojedinačnom nemoguća – utoliko je kod nemačkog mislioca naglašen značaj stvaralačkog pečata filozofove ličnosti. Istaknuvši u prvi plan njenu stvaralačku komponentu, Niče filozofiju shvata kao beskraj interpretacije, kao nešto nedovršivo, te mu je u tom smislu strana Hegelova ideja poslednje filozofije.

30 Ibid., 397.

Bit interpretacije jeste stvaralački akt, produkcija novog smisla. Niče je istorijsko-filozofsku interpretaciju mogao da shvati kao stvaranje novog smisla, samo zato što tako shvata i samu filozofiju. Otuda predmet istorije filozofije nije traganje za istinom, već kaleidoskop mogućih, perspektivističkih tumačenja sveta. Dakle, i u Ničeovom slučaju se potvrđuje da je svaka istorijsko-filozofska metodologija zavisna od određene koncepcije filozofije.

Ipak, čini nam se da su Ničeova nastojanja da povrati izgubljeni sklad evropskog čoveka ostala bezuspešna. Niče je u svojoj koncepciji filozofije pokušao da objedini nauku i umetnost, znanje i stvaralaštvo, misleći da je to put za uspostavljanje ravnoteže između suprotstavljenih tendencija života. Uprkos tome, njegova misao je ostala unutrašnje podvojena, na krv stvaraoca i led mislioca, pa nam se čini da je rezultat njegovih nastojanja smutnja – mešanje onoga što ne bi smelo da se meša. Možda sklad, ipak, treba tražiti u čvrstini odluke, a ne u širini kolebanja.

Milanko Govedarica
Filozofski fakultet, Beograd

Milanko Govedarica

Nietzsche's Model of Interpretation of Philosophical Tradition (Summary)

This paper deals with Nietzsche's attitude toward understanding of philosophical past. The author characterizes his model as perspectivistical and aesthetical. In this context, author also estimates Nietzsche's understanding of nature of philosophy and characterizes it as unsatisfactory.

KEY WORDS: philosophical tradition, interpretation, perspecitivism, aestheticism.

Milanko Govedarica

NIČEOV MODEL INTERPRETACIJE FILOZOFISKE TRADICIJE

APSTRAKT: U ovom članku razmatra se Ničeov odnos prema razumevanju filozofske prošlosti. Autor njegov model karakteriše kao perspektivistički i estetički. U ovom kontekstu, autor takođe ocenjuje Ničeovo razumevanje prirode filozofije i karakteriše ga kao nezadovoljavajuće.

KLJUČNE REČI: filozofska tradicija, interpretacija, perspektivizam, esteticizam.

Svako čitanje Ničeovog teksta, mora se suočiti sa fragmentarnom formom njegove misli. U skladu sa onim što je preferirao u spisateljskoj aktivnosti drugih autora, ovaj mislilac je i sam pisao »vlastitom krvlju«, koja sadrži logiku srca, ali i otežava sistematsko izvođenje filozofskih ideja. Ova okolnost prilično komplikuje nastojanje da se koherentno izloži bilo koji aspekt njegovog opsežnog filozofskog opusa, pa je svaki istraživač Ničeovog dela u (ne)prilici da sistematizuje fragmentarnu strukturu filozofiranja autora *Rođenja tragedije iz duha muzike*. Ta teškoća će pratiti i naš pokušaj.

Niče u svojim spisima nije sistematski razradio teoriju interpretacije filozofske tradicije, niti je artikulisao metodologiju istraživanja istorije filozofije. Međutim, u njegovom delu je prisutna svojevrsna perspektivistička i estetička interpretacija filozofskog nasleđa, čiji model predstavlja tumačenje filozofije u »tragičnom razdoblju Grka«. Sem toga, ovaj mislilac je pružio čitav niz načelnih razjašnjenja o valorizaciji istorije, u svom spisu *O koristi i šteti istorije za život*. Stoga će naša nastojanja u ovom radu biti usmerena na rekonstrukciju Ničeove metodološke pozicije, putem ekstrapolacije njegovih shvatanja o istorijskoj nauci na domen istorijsko-filozofske nauke, kao i na izvlačenje nekih opštijih konsekvenci iz Ničeovog modela interpretacije filozofije starih Grka. Pri tome, razmatranje ćemo bazirati prvenstveno na analizi spisa iz prve faze Ničeovog filozofiranja – *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka* i *O koristi i šteti istorije za život* – pošto su oni i najrelevantniji za obradu ove teme.

Zašto je ova tema važna? Sam Niče je potencirao jaz između sebe i filozofske tradicije, pa se utoliko čini značajnijim pitanje o načinu njegove interpretacije prošlosti filozofije. Svojim delom, on je snažno uticao na neka od najvažnijih traganja za novim filozofskim početkom u 20. veku, poput Hajdegerovog pokušaja destrukcije tradicionalne metafizike i Deridinog projekta dekonstrukcije logocentrizma. Sem toga, Ničeova afirmacija dioniskog principa – kao ključnog sadržaja ne samo najranijeg perioda filozofije starih Grka, već i kulture za koju je on pretpostavljao

da će proisteći iz tzv. prevrednovanja svih vrednosti – zauzima veoma značajno mesto i u kontekstu rasprave o moderni i postmoderni. Sve ovo, našoj temi pridaje širu relevanciju od pitanja o jednom striktno metodološkom stanovištu u filozofiji istorije filozofije.

Ono što sledi, raspoređeno je u četiri odeljka. U prvom se izlaže i razjašnjava pozicija perspektivizma, kao osnovni metodološki horizont Ničeovog mišljenja. Kroz sagledavanje implikacija ovog stanovišta po teoriju istorije filozofije, pokušava se odrediti Ničeovo specifično mesto u filozofskoj refleksiji o istoriji filozofije. U drugom odeljku se izlaže teza o tome da ovaj mislilac estetički interpretira filozofsku tradiciju i procenjuje se emancipatorski potencijal takvog pristupa, u kontekstu debate o (post)moderni. Treći odeljak je posvećen daljim razjašnjenjima Ničeovog interpretativnog postupka, dok se u rezimeu ocenjuju dometi Ničeove ideje o novoj filozofiji.

Perspektivizam kao metodološko-aksiološko stanovište

Fridrih Niče odbacuje tradicionalnu koncepciju istine kao *adaequatio rei et intellectus*. Govoreći o istini shvaćenoj kao tačnost, kao podudaranje iskaza sa činjeničkim stanjem, ovaj mislilac je karakteriše kao »nemoć volje za stvaranjem«. ¹ Smatrajući da se u tačnosti krije inercija duha, Niče će se od poštovanja sazajnog konvergiranja spoljašnjem svetu mnogo važnijim učiniti poštovanje stvaralačke snage života. Nasuprot teoriji adekvacije, on smatra da sazajni iskazi ne opisuju objektivnu stvarnost, već da je konstruišu, u skladu sa nivoom volje za moć njihovih nosioca. Po ovom perspektivističkom shvatanju, ono što sazajni iskazi primarno opisuju su stanja životne moći sazajnaoca, dok su stanja stvari u spoljašnjem svetu njihov predmet samo indirektno i u izvedenom smislu. U skladu sa takvim prevrednovanjem istinosne vrednosti, sazajnje je utoliko istinitije ukoliko više doprinosi porastu čovekove stvaralačke moći, što znači da se njegova vrednost može meriti samo perspektivistički, polazeći od interesa i intenziteta volje sazajnaoca. Pošto smatra da ne postoji od volje nezavisna objektivna realnost, koja bi mogla da igra ulogu spoljne referentne tačke i korektiva sazajnja, Niče stoji na poziciji »optike života«, ² na perspektivističkom stanovištu, po kome je uvećanje životne moći osnova sazajne vrednosti.

Zastupnik perspektivizma je protivnik obrazovanja zbog samog obrazovanja i pristalica plodotvornog učenja, tj. učenja u interesu života. Evo kako on formuliše i rešava važan problem za našu temu – »treba li život da vlada sazajnjem i naukom ili sazajnje treba da vlada životom? Koja je od ove dve sile viša i presudna? Niko u to ne može sumnjati: život je viša, vladajuća sila, jer sazajnje koje bi uništilo život ovim bi samo sebe uništilo«. ³ Ničeovo načelno razumevanje uloge sazajnja dolazi do izražaja i u njegovom odnosu prema istorijskom znanju, koje je okarakterisano

1 F. Niče, *Volja za moć*, Prosveta, Beograd, 1972., str. 140.

2 F. Niče, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1985., str. 33.

3 F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, Grafos, Beograd, 1986., str. 81.

kao veoma podsticajno, ali i kao potencijalno veoma opasno, ukoliko usled suviška istorijskog obrazovanja dođe do nagrivanja plastične snage života. Naime, Niče razlikuje tri vrste istorijskog znanja – monumentalnu, antikvarnu i kritičku istoriju – karakterišući ih upravo po tome kakvo dejstvo ima svaka od njih na sam život. Monumentalnu istoriju odlikuje pamćenje velikih uzora iz prošlosti, što može da bude inspiracija za život i delatnost u sadašnjosti, ali i inhibicija. Za antikvarnu istoriju je karakteristično neselektivno čuvanje svih ostataka prošlosti, ne vodeći računa o aktualnim interesima života. Kritička istorija, pak, odlikuje se kritičkim razračunavanjem sa prošlošću, u cilju stvaranja prostora za život u sadašnjosti i budućnosti.⁴ U svakom slučaju, istorijsko znanje može i da koristi i da šteti životu, pa u zavisnosti od toga naš odnos prema istoriji treba da bude prožet pamćenjem i zaboravljanjem, smatra Niče.

U ovom kontekstu, nemački filozof ističe da je »poznavanje prošlosti u svim vremenima poželjno samo u službi budućnosti i sadašnjosti, a ne za slabljenje sadašnjosti, ne za iskorenjivanje jedne životno sposobne budućnosti«. ⁵ Shodno svom perspektivističkom stanovištu, on vrednost istorijskog saznanja meri kriterijumom konstruktivnosti, koji podrazumeva određivanje stepena plodotvornog uticaja datog znanja na zadovoljavanje sadašnjih životnih potreba. Po njegovom shvatanju, naučno-istorijski nagon treba da bude udružen sa gradilačkim nagonom, kako bi istorijsko znanje bilo u funkciji stvaralačke moći života. Smatrajući da svako istraživanje prošlosti treba da bude vođeno aktualnim interesima povećavanja vitalnosti, Niče naglašava da »samo onaj koji izgrađuje budućnost ima prava da sudi prošlost«. ⁶ Ovakva kriteriologija istorijskog saznanja predstavlja osnovu za genealoška prevrednovanja tradicije, poput onih koja je slavni mislilac preduzeo u svojim spisima *Rođenje tragedije* i *Genealogija morala*. Pri tome, shvatanje da su životni interesi osnova istorije i istorijskog saznanja, Ničeovu misao čini sličnom nekim Marksovim gledištima. Po svom dominantno aksiološkom pristupu istoriji, Niče se razlikuje od Hegelove ontološke koncepcije istorijskog razvoja, dok sa istim filozofom deli shvatanje o tome da rezultat istorijskog razvoja treba da predstavlja početnu tačku njegovog istraživanja.

Ono što važi za istorijsko saznanje uopšte, *mutatis mutandis* važi i za istorijsko-filozofsko saznanje. U tom smislu, perspektivistički imperativ udruživanja istorijskog i gradilačkog nagona povlači sa sobom to da proučavanje filozofske tradicije treba istovremeno da bude i stvaranje nove filozofije. Niče je pobornik stvaralačke interpretacije prošlosti (filozofije), pa je u njegovom delu sadržan model kreativne hermeneutike. Saglasno njegovoj poziciji, nije moguća neutralna, odnosno, do kraja verna interpretacija nečije filozofije, zato što u pravom razumevanju biva demaskirana tzv. objektivnost, usled čega istorijsko-filozofsko istraživanje nužno nosi pečat stvaralačke slobode. Proučavanje istorije filozofije treba da bude vođeno životnim interesima samog istraživača. Međutim, životni interesi su i ključ za uživljavanje u izvornu misao drugih filozofa. Neka filozofija

4 Uporedi: F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, str. 16.

5 Ibid., str. 27.

6 Ibid., str. 49.

se može razumeti samo u perspektivi interesa, smera htenja i intenziteta volje sopstvenog tvorca, što znači da istorijsko-filozofski istraživač mora da ponire u životni kontekst filozofa, da bi razumeo njegovo delo. Drugim rečima, svaka filozofija je izraz »volje za moć« datog filozofa, pa može biti protumačena samo u kontekstu njegovih potreba i interesa.⁷

Ničeovo stanovište je suprotno Hegelovoj ideji o samorazvoju filozofije, u tom smislu što je Ničeov prethodnik smatrao da je istorija filozofije autonoman proces, dok on razvoj filozofije izvodi iz interesa filozofskih stvaralaca, a ne iz nje same. U ovom pogledu, Niče je blizak Marksu i Diltaju, pošto sva trojica koren filozofije traže u čovekovom životu. Međutim, dok Marks i Diltaj filozofiju izvode iz čovekovog socijalnog bića, Niče izvor filozofskog dela traži u ličnosti filozofa. Suprotno Hartmanovoj koncepciji o istoriji filozofije kao istoriji problema, autor *Rođenja tragedije* je pristalica tzv. istorije mislilaca. Hartman je, naime, smatrao da »filozofija sama kao takva ne sadrži ništa u filozofirajućoj ličnosti, već jedino u filozofemima ili problemima«,⁸ dok je Niče mišljenja da je ono najvažnije u filozofskim tvorevinama iz minulih vremena upravo »lični element«, jer je to »ono što je večno neopovrgljivo«.⁹ Što se tiče odnosa prema opštem toku istorije filozofije, može se napraviti analogija između Ničeovog gledišta i Hajdegerove ocene o regresivnom razvoju filozofije, posle pojave Sokratovog intelektualizma i prevazilaženja predsokratovskog načina mišljenja. S druge strane, on je u izvesnim aspektima blizak i Jaspersovom shvatanju o večnoj filozofiji, po kome je »besmisleno da se filozofi raspoređuju kao koraci na jednom putu, kao stupnjevi koji prethode nečemu što kasnije sledi«.¹⁰ Međutim, ne treba smetnuti s uma da su ove analogije krajnje uslovne, ako se ima u vidu neobičnost Ničeove filozofske pojave.

Estetički model

Da bi se izbegli nesporazumi, potrebno je praviti razliku između estetskog i estetičkog. Impresionističko tumačenje predstavlja model estetske interpretacije neke duhovne tvorevine. Estetski interpretirati neko delo – bilo da je umetničko, religiozno ili filozofsko – znači povoditi se za svojim neposrednim impresijama, stupnjem oduševljenja i svim onim što se podrazumeva pod estetskim doživljajem. S druge strane, pojam estetičkog je obuhvatniji pojam od estetskog. Kriterijum estetičke procene nije samo estetski doživljaj, već i izvesne racionalne norme. Otuda estetička interpretacija predstavlja metodički osigurano tumačenje nekog duhovnog

7 Zanimljivo tumačenje Ničeovog pojma volje za moć može se pronaći u delu francuskog mislioca Žorža Bataja. Po njegovom shvatanju, suština ničeovske volje za moć tiče se težnje ka trošenju, a ne težnje ka vladanju. Drugim rečima, smisao volje za moć je sadržan u igri kao beskorisnom trošku, a ne u svrsishodnom osiguravanju čovekove dominacije, smatra francuski autor. Pošto beskorisno trošenje izmiče sferi potreba i interesa u užem smislu, filozofija – kao izraz volje za moć – se ne može izvoditi iz racionalnih interesa filozofa, sledi iz ovog tumačenja. Vidi: Ž. Bataj, *O Ničeju*, KZNS, Novi Sad, 1988., str. 155.

8 N. Hartman, »O metodi istorije filozofije«, *Gledišta*, Beograd, 6/1980., str. 103.

9 F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1985., str. 8.

10 K. Jaspers, *Filozofija egzistencije/Uvod u filozofiju*, Prosveta, Beograd, 1967., str. 243.

ostvarenja. U Ničeovom slučaju, metodički princip je perspektivizam, pa u kontekstu njegove koncepcije estetički model označava stvaralačku interpretaciju.

Za estetski pristup filozofskoj baštini karakteristična je fascinacija originalnošću filozofskih stvaralaca i potenciranje njihove neponovljivosti. Niče je, doduše, naglašavao značaj ličnosti filozofa, kao ono što je neopovrgljivo u filozofskoj tradiciji, ali je smatrao da se vrednost nekog filozofa ne ogleda u njegovoj originalnosti, već u veštini plodotvornog učenja. Po njegovom shvatanju, predsokratiki su pronalazači u filozofiji, iako su imali svoje preteče među Indijcima, Egipćanima, Jevrejima i Kinezima, upravo zahvaljujući tome što su posedovali ovu veštinu.¹¹ Opštije rečeno, filozofska inventivnost se ne sastoji u originalnosti, u pionirskom radu i odsustvu prethodnika, već u stvaralačkom učenju.

Osnovno sredstvo Ničeove estetičke interpretacije filozofske tradicije jeste metafora. Ovaj mislilac odbacuje logiku identiteta, zasnovanu na pojmovnom mišljenju, smatrajući da iz »mumija pojmova« nije proizašlo »ništa stvarno živo«.¹² Pojmovni jezik je inertan i doslovan, pa samo prenosni smisao metafore može oživeti prošlost filozofije. Stvaralačka snaga metafore leži u njenoj sposobnosti da poveže duh i telo, »mali« i »veliki um« čovekov. Za trenutke kada »duh želi govoriti u prisposobama i slikama«, Niče kaže – »uzvišeno je tada vaše tijelo i uskrslu; ono svojim ushićenjem toliko očarava duh da on postaje stvaraocem i ocjenjivačem, i ljubavnikom, i dobrotvorom sviju stvari«.¹³ Upravo po toj »pokrenutosti telesnog života«,¹⁴ jezik metafore je superioran u odnosu na pojmovni jezik.

Niče je predsokratike smatrao najvećim dometom u istoriji filozofije, zato što se u njihovoj misli prepliću pojam, mit i metafora. Baveći se njihovom mišlju, on je želeo da povрати jedinstvo »malog« i »velikog« uma, koje je izgubljeno proterivanjem metafore iz filozofskog mišljenja, počev od Sokrata naovamo. Ovim proterivanjem nastupila je famozna razdvojenost duha i tela, a logicizirana filozofija postala je metafizička, u lošem smislu te reči. Saglasno svom perspektivističkom stanovištu, Niče su aktualne potrebe života podstakle da se vraća misli starih Grka. On u misli predsokratika traži izgubljeni sklad evropskog čoveka, smatrajući da su Grci »kao odista zdravi ljudi, jednom za svagda opravdali samu filozofiju, na taj način što su filozofirali, i to mnogo više nego svi ostali narodi«.¹⁵ Pri tome, zdravlje grčkog duha podrazumevalo je neposrednost doživljaja i odsustvo neiskrenosti prema sebi samom, pa B. Vilijams konstatuje: »misao kojom je Niče bio impresioniran je ta da su nedostajanjem određenih vrsta refleksije i samosvesti, Grci – koje je on

11 Vidi: F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 12.

12 F. Niče, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1985., str. 22.

13 F. Niče, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb, 1980., str. 68.

14 M. Đurić, *Niče i metafizika*, Prosveta, Beograd, 1984., str. 313. Međutim, kada se govori o superiornosti metafore, ne treba gubiti iz vida Ničeovo ukazivanje na kontinuitet između metaforičnosti i pojmovnosti – prema njegovim rečima, »stopalo filozofskog mišljenja diže jedna strana, nelogična moć – mašta... Moć mašte je naročito velika u munjevitom hvatanju i osvetljavanju sličnosti; posle toga mišljenje donosi svoja merila i svoje šablone i pokušava da sličnosti zameni jednakostima, a ono što je videno jedno kraj drugog – kauzalnostima« (Filozofija u tragičnom razdoblju Grka, str. 20.)

15 F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 10.

voleo da upoređuje sa decom – bili takođe lišeni i sposobnosti za neke oblike samoobmane«. ¹⁶

Svaka metaforična interpretacija nekog filozofema predstavlja stvaralački pomak u odnosu na interpretirano delo, budući da razotkriva prenosni, a ne doslovni smisao. Ono metaforično se po svojoj prirodi mora tumačiti slobodnije, te Niče »stvaralački« interpretira metaforičnu misao predsokratika – tumačeći njihovo delo, on istovremeno stvara svoju filozofiju. Tako, naprimer, u svojoj interpretaciji Heraklitovog fragmenta o igri, nemački mislilac artikuliše vlastitu koncepciju igre. ¹⁷ Niče je visoko cenio misao predsokratika upravo zato što ona omogućuje stvaralačku nadogradnju, za razliku od kasnije metafizičke filozofije. U tom smislu, njegova interpretacija evropske metafizike se razlikuje od interpretacije predsokratika. Želeći da razgradi metafizičku misao, on u svoju interpretaciju logicizirane filozofije uključuje ironiju i humor, budući da se »ne ubija gnevom nego smehom«. ¹⁸ Stoga se u Ničeovom estetičkom tumačenju filozofske tradicije mogu razlikovati metaforično-konstruktivna interpretacija predsokratika i humoristično-destruktivna interpretacija potonje metafizike.

J. Habermas ukazuje da Ničeova artikulacija dioniskog »raskidanja principa individuacije« postaje uzor za put »kojim se bježi iz moderne«, ¹⁹ što znači da Niče predstavlja preteču postmodernog načina mišljenja. U svom razračunavanju sa represivnom racionalnošću moderne, Niče je afirmisao stvaralačku moć prirode i umetnosti, a filozofiju ponovo udružio sa mitom, proglašivši Dionisa uzorom filozofa. Pri tome, njegova afirmacija estetičkog se može shvatiti kao težnja za prevazilaženjem insuficijentnosti znanja. Naime, u prosvetiteljskom programu moderne svi neuspesi znanja se žele kompenzirati novim saznanjima, dok Niče uočava neophodnost dioniskog obeznanjivanja u interesu stvaralaštva. Znanje može i da škodi, pa njegovo uvećavanje može biti kontraproduktivno po ljudsku emancipaciju. Stvaralačka moć prirode, njena sposobnost da »vida rane«, više je sadržana u neznanju, nego u znanju, pa su potrebne epizode samozaborava da bi se uopšte moglo stvarati. U tom smislu, Ničeov estetički model predstavlja zaborav metafizičke tradicije, te je paradigmatičan za ideju postmodernizma.

Međutim, treba naglasiti da Niče ne negira značaj znanja, već zahteva njegovo povezivanje sa »plastičnom snagom života«, što rezultira produktivnim karakterom učenja. Nemački mislilac se ne zalaže za neuko stvaralaštvo, tj. takvo stvaralaštvo koje ne bi poznavalo tradiciju, već je svestan da istorijska nauka predstavlja »imperativ duha 'novoga vremena', ako u njemu zaista ima nečeg novog, moćnog, nečeg što obećava život i izvornog.« ²⁰ Ostaje, ipak, nejasno na koji se način zbiva prevezivanje istorijske nauke i dioniskog, stvaralačkog obeznanjivanja. Stoga Ha-

16 B. Williams, *Shame and Necessity*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 1995., pp. 9-10.

17 Vidi: F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 38.

18 F. Niče, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 37.

19 J. Habermas, *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb, 1988., str. 93.

20 F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, str. 59.

bermas s pravom upozorava da Ničeova misao, odbacujući metafiziku i prosvetiteljsku racionalnost, zapada u »aporije samoodnoseće kritike uma.«²¹

Interpretacija, interpretator i interpretirano

Svojim perspektivističkim idejama, Niče objašnjava da ne postoje nezavisne činjenice, odnosno, nezavisna objektivna stvarnost, već da je sve plod interpretativne moći čoveka. Protiv pozitivizma, koji zastaje kod fenomena i tvrdi da postoje samo *činjenice*, on kaže – »ne, baš činjenice ne postoje, nego samo *tumačenja* činjenica.«²² To znači da interpretandum interpretacije nije tzv. objektivna realnost, već čovekova volja za moć – u svakoj interpretaciji interpretiramo sami sebe, svoju sopstvenu delatnu moć. Po Ničeovim rečima, »subjektu je potpuno nemoguće da vidi i sazna nešto što je izvan njega samog«,²³ iz čega sledi to da čovek može razumeti samo ono što je sam stvorio. Stoga, interpretacija po svojoj suštini predstavlja kreaciju, uvećavanje stvaralačke moći života.

Tumačenje je smislotvorna delatnost, što znači da je njen plod novi smisao. Interpretacija nikad nije samo utvrđivanje postojećeg, već uvek i produkcija novog. Svaki interpretativni postupak predstavlja stvaralački pomak, pridavanje postojećem novog smisla. Vrednost neke interpretacije se upravo i meri tim pomakom, kao svojevrsnim »krivotvorenjem činjenica«, odnosno preosmišljavanjem interpretiranog materijala. U ovom smislu, i Ničeova interpretacija predsokratika ima kreativan karakter, pošto se odlikuje stvaralačkim dopisivanjem njihovih fragmenata.

Već je rečeno da referentnu tačku Ničeovog tumačenja »filozofije u tragičnom razdoblju Grka« predstavljaju prvenstveno ličnosti predsokratika, a tek sekundarno problemi kojima su se oni bavili. Govoreći o prolaznosti filozofskog sistema, Niče kaže: »ti sistemi ipak u sebi sadrže jednu tačku koja je neopovrgljiva, nekakvo lično raspoloženje i boju; sve to se može iskoristiti kako bi se dobila filozofova slika, baš kao što se na osnovu rastinja na nekom mestu mogu doneti zaključci o zemljištu.«²⁴ Ističući u prvi plan ličnost filozofa, nemački mislilac istovremeno ukazuje na predominantni značaj doživljaja (»lično raspoloženje«) u razumevanju drevnih filozofa. Drugim rečima, doživljaj je onaj medijum u kome se može oživeti filozofija drevne prošlosti, pri čemu se misli podjednako na doživljaj interpretatora, kao i na doživljaj interpretiranog filozofa.

Da ne bi bilo zabune, treba reći da je Niče strano puko uosećavanje (nem. *Einfühlung*) u prošlost filozofije, odnosno, u dušu interpretiranih filozofa. Umesto empatije on se zalaže za homeopatiju, za saznanje istog istim, što znači da interpretator mora biti na nivou stvaralačke moći interpretiranog filozofa. Naime, prema njegovim rečima, »samo iz najviše snage sadašnjosti smete tumačiti prošlost: samo u najvećoj napetosti vaših najplemenitijih svojstava pogodićete šta je u prošlosti

21 J. Habermas, *Filozofski diskurs moderne*, str. 96.

22 F. Niče, *Volja za moć*, str. 420.

23 F. Niče, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, str. 56.

24 *Ibid.*, str. 7.

vredno znanja i očuvanja i šta je veliko. Isto istim«. ²⁵ Princip homeopatije zahteva kreativnu hermeneutiku – »razgovor« interpretatora i interpretiranog mora biti ravnopravan, te bi samo veliki filozofi smeli da pišu istoriju filozofije. Utoliko samo stvaralački doživljaj predstavlja put za razumevanje filozofske tradicije.

Celokupna čovekova saznanja delatnost ima interpretativan karakter, budući da izvan tumačenja ne postoji nikakva stvarnost. Prema Ničeovom shvatanju, svi saznanji iskazi interpretiraju aktualno stanje čovekove volje. U tom kontekstu, specifičnost istorijsko-filozofskog saznanja je u tome što ono predstavlja interpretaciju interpretacije, ukrštanje volje za moć interpretatora i filozofa koji se interpretira. Primarna je, dakako, volja interpretatora, te svako istorijsko-filozofsko istraživanje podrazumeva određenu poziciju istraživača – koja je izraz njegovih životnih interesa – sa koje on istražuje filozofsku tradiciju. Utoliko se ne može očekivati neutralnost od istoričara filozofije. Međutim, tim pre je – u interesu obezbeđivanja kvalitetne istorijsko-filozofske interpretacije – potrebno ispuniti princip homeopatije, jer tumačenje filozofske tradicije je »najverodostojnije« (u smislu oživljavanja stvaralačkog duha) kada ga preuzima stvaralački plodan filozof sadašnjice.

Ničeov interpretativni model po mnogo čemu je srodan Diltajevoj hermeneutičkoj metodi. Kao Niče, i ovaj mislilac smatra da »duh razume samo ono što je sam stvorio«, ²⁶ kao i to da je fundament istorijske nauke u tome što je čovek graditelj istorije. Po Diltajevom shvatanju, duhovne tvorevine prošlosti se mogu razumeti samo ponovnim doživljavanjem, koje se zasniva na transpoziciji doživljajnih sadržaja interpretatora u interpretirano delo. U ovom smislu, »razumevanje znači pronalaženje svoga Ja u nekom Ti«, ²⁷ što predstavlja osnovu oživljavanja tradicije. Međutim, evidentno je to da je u Ničeovom interpretativnom modelu stvaralački moment naglašeniji nego u Diltajevoj koncepciji hermeneutike, što ga čini sličnim Gadameru. Sem toga, sam Diltaj se distancirao od Ničea, smatrajući da izvor filozofskog dela nije ličnost filozofa, već delatno međuzavisje, odnosno socijalni subjekt. ²⁸

Ničeov uticaj je posebno velik u francuskom poststrukturalizmu. Mišel Fuko ističe da je u Ničeovoj misli naglašena »primarnost interpretacije u odnosu spram znakova«, što smatra onim »najodlučnijim u modernoj hermenautici«. ²⁹ Francuski mislilac ukazuje da načelo interpretacije nije znak nego sam interpretator, u čemu se sastoji »zakleto neprijateljstvo« između hermeneutike i semiologije. Primarnost interpretatora implicira beskraj interpretacija – interpretacija stalno zahteva samo-interpretaciju – u čemu Fuko vidi mitsko područje »ludila i čistog jezika.« ³⁰ Na taj način, ludilo interpretacije se vezuje za Ničeovo ime, u čemu se sagledava njegova

25 F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, str. 48.

26 V. Diltaj, *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, BIGZ, Beograd, 1980., str. 212.

27 Ibid., str. 253.

28 Diltaj je Ničeju prebacivao shvatanje da je čovekova samospoznaja moguća mimo istorije, na neposredan način. Međutim, I. Urbančić s pravom čini upitnim to »da li je Diltaj zaista u bilo čemu suštinski prevazišao Ničeov horizont promišljanja istorije«. (I. Urbančić, *Temelji metode moći*, Velika edicija ideja, Beograd, 1976., str. 86.

29 M. Fuko, »Niče, Frojd, Marks«, *Filozofsko čitanje Frojda*, IICSSOS, Beograd, 1988., str. 395.

30 Ibid., 397.

veličina, budući da ovo ludilo dovodi do oslobađanja jezika od logike. Upravo je ta fascinacija »čistim jezikom« ono što karakteriše poststrukturalističku recepciju Ničea.

Iskustvo ludila je doista i faktički sledilo Ničeov interpretativni model – poznato je kako je Niče završio. Saglasno Ničeovom sopstvenom referiranju na ličnost filozofa, ova okolnost nije beznačajna. Međutim, Ničeovo delo se, ipak, ne može sagledavati kroz prizmu njegove lične tragedije, što je važan argument za neslaganje sa nekim aspektima njegove koncepcije interpretacije filozofskih učenja.

Rezime

Filozofija je neodvojiva od svoje istorije, a istorijsko-filozofska istraživanja su nezamisliva bez prethodnog pojma filozofije. Međutim, prethodni pojam filozofije jeste rezultat njenog istorijskog razvoja, pa svaka istorijska-filozofska interpretacija predstavlja hermeneutički krug, u kome kraj označava početak. U ovom smislu, i Ničeova genealoška ispitivanja se odlikuju obrnutim smerom u odnosu na red vremena, odnosno, genetičku sukcesiju. To znači da je u genealoškom postupku potomstvo ključ za razumevanje predaštva – aktualni interesi života su osnova za valorizaciju tradicije. Drugim rečima, interpretator je načelo interpretiranja prošlosti.

Počev od Ničea, filozofija se više ne shvata kao najviši oblik saznanja objektivne realnosti, već kao aktivnost samorazumevanja čoveka. Kritikujući filozofiju kao metafiziku, nemački mislilac se zalaže za filozofiju kao samospoznaju života. Suprotno metafizičkom begu u onostranost, Niče nas zaklinje na vernost zemlji, na tumačenje života iz njega samog. Po njegovom razumevanju, filozofija treba da bude moćna poluga života – otuda Dionis kao uzor filozofa – a ne nauka o metafizičkim »izmišljotinama«, poput supstancije, esencije, itd. Naime, ovoj disciplini nemački filozof namenjuje ulogu lekarstva kulture, staranja o očuvanju i uzdizanju vitalnosti, nasuprot njenoj metafizičkoj varijanti koja je jedan od sukrivaca dekadencije životnih nagona.

Kao samorazumevanje čoveka, filozofija je u bitnom smislu stvaralačka delatnost, budući da čovek može razumeti samo ono što je sam stvorio. Ničeova nova koncepcija filozofije se razlikuje od njenog tradicionalnog, aristotelovskog određenja kao nauke o istini. U Ničeovoj misli filozofija je bliža umetnosti nego nauci. Ukoliko je u tradiciji istaknuto da filozofija kao nauka mora biti nauka o opštem – pošto je, po Aristotelu, nauka o pojedinačnom nemoguća – utoliko je kod nemačkog mislioca naglašen značaj stvaralačkog pečata filozofove ličnosti. Istaknuvši u prvi plan njenu stvaralačku komponentu, Niče filozofiju shvata kao beskrajan interpretacije, kao nešto nedovršivo, te mu je u tom smislu strana Hegelova ideja poslednje filozofije.

Bit interpretacije jeste stvaralački akt, produkcija novog smisla. Niče je istorijsko-filozofsku interpretaciju mogao da shvati kao stvaranje novog smisla, samo zato što tako shvata i samu filozofiju. Otuda predmet istorije filozofije nije traganje za istinom, već kaleidoskop mogućih, perspektivističkih tumačenja sveta. Dakle, i u

Ničeovom slučaju se potvrđuje da je svaka istorijsko-filozofska metodologija zavisna od određene koncepcije filozofije.

Ipak, čini nam se da su Ničeova nastojanja da povrati izgubljeni sklad evropskog čoveka ostala bezuspešna. Niče je u svojoj koncepciji filozofije pokušao da objedini nauku i umetnost, znanje i stvaralaštvo, misleći da je to put za uspostavljanje ravnoteže između suprotstavljenih tendencija života. Uprkos tome, njegova misao je ostala unutrašnje podvojena, na krv stvaraoca i led mislioca, pa nam se čini da je rezultat njegovih nastojanja smutnja – mešanje onoga što ne bi smelo da se meša. Možda sklad, ipak, treba tražiti u čvrstini odluke, a ne u širini kolebanja.

Milanko Govedarica
Filozofski fakultet, Beograd

Milanko Govedarica

Nietzsche's Model of Interpretation of Philosophical Tradition

(Summary)

This paper deals with Nietzsche's attitude toward understanding of philosophical past. The author characterizes his model as perspectivistical and aesthetical. In this context, author also estimates Nietzsche's understanding of nature of philosophy and characterizes it as unsatisfactory.

KEY WORDS: philosophical tradition, interpretation, perspecitivism, aestheticism.